

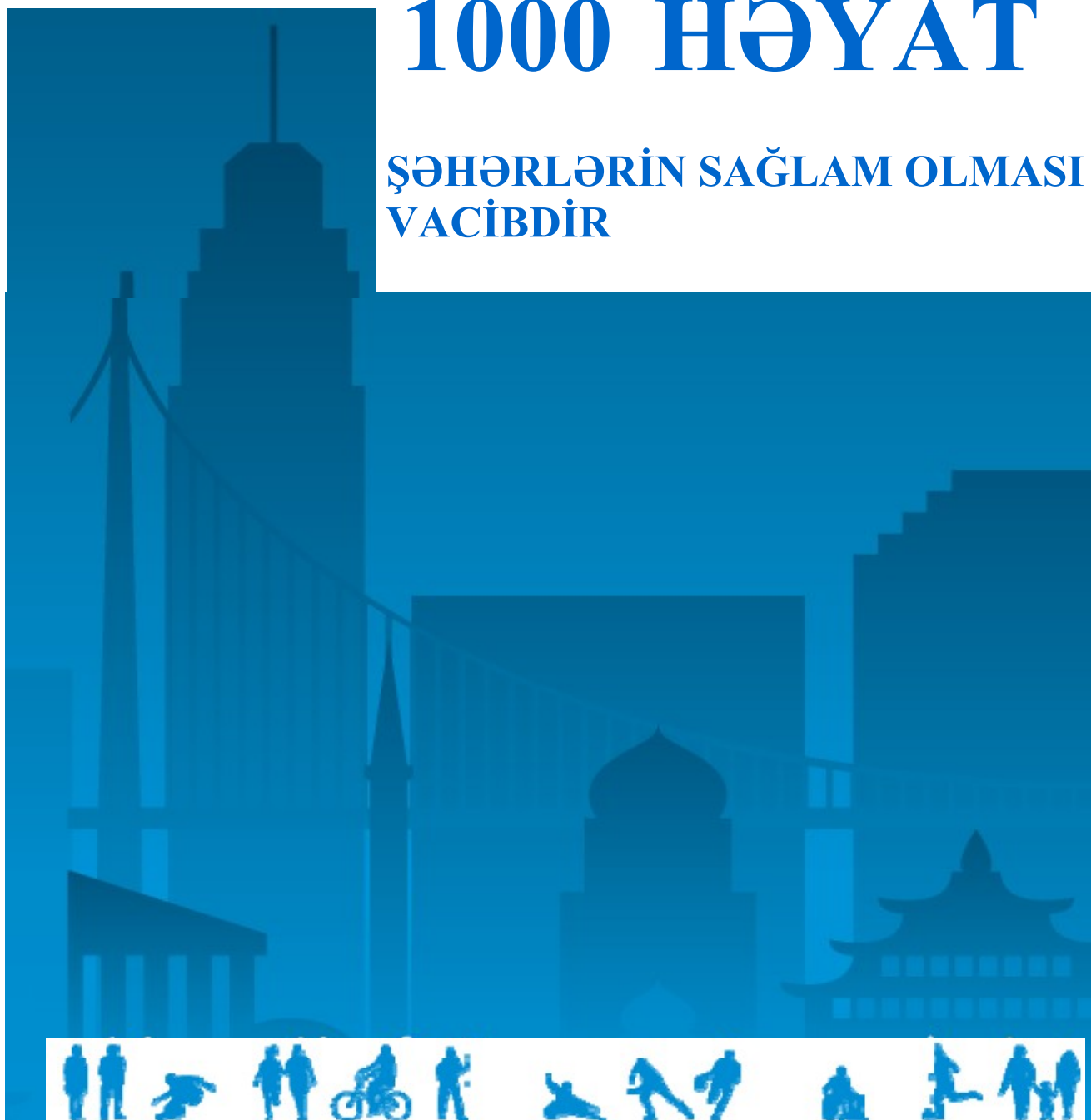
2010-cu ilin ÜMUMDÜNYA SAĞLAMLIQ GÜNÜ

1000 ŞƏHƏR

1000 HƏYAT

ŞƏHƏRLƏRİN SAĞLAM OLMASI
VACİBDİR

ŞƏHƏRLƏRİN SAĞLAMLAŞDIRILMASI UĞRUNDA MÜBARİZƏ

3 milyarddan çox insan şəhərlərdə yaşayır

2007-ci ildə bəşəriyyətin tarixində ilk dəfə olaraq şəhərlərdə yaşayan dünya əhalisinin sayı ümumi əhalinin 50%-dən çoxunu təşkil etdi və bu rəqəm artmaqda davam edir. 2030-cu ilədək hər on nəfərdən altısı şəhər sakini olacaq, 2050-ci ilədək isə bu göstərici artaraq hər on nəfərdən yeddisini təşkil edəcək. Urbanizasiya problem kimi qalmaqda davam edir. Bu, yaşadığımız dünyanın ayrılmaz bir hissəsinə çevrilən dönməz tendensiyadır. “Urbanizasiya və sağlamlıq” mövzusu Ümumdünya Sağlamlıq Günü üçün urbanizasiyanın bütünlükdə dünya əhalisinin, o cümlədən ayrı-ayrılıqda hər birimizin səhhətinə zərərli təsirinin etirafı rəmzi olaraq seçilmişdir. Urbanizasiya bir çox səhiyyə problemləri ilə, o cümlədən su, ətraf mühit, zorakılıq və travmalar, qeyri-infeksiyon xəstəliklər və onların risk faktorları olan tütüncəkmə, düzgün qidalanmama, fiziki aktivliyin olmaması, spirtli içkilərin sui-istifadəsi, eləcə də xəstəliklərin əmələ gəlməsi ilə bağlı təhlükələrlə əlaqələndirilir. Dünyanın daha çox urbanizasiya etməsi ilə biz mövcud vəziyyətin səhhətimizə həm müsbət, həm də mənfi təsirini də nəzərə almalıyıq. Əlli il nə etmək barədə düşünmək əvəzinə biz böyüməkdə olan şəhərlərin sağlamlıq şəhərləri olması üçün bu gün zəruri tədbirlər görə bilirik.

ƏSAS FAKTLAR VƏ TENDENSIYALAR

Həqiqətən növbəti 30 ildə bütünlüklə əhalinin sayının artımı şəhərlərin ərazisində baş verəcək

Şəhər əhalisinin sürətli artımı 21-ci əsrdə səhiyyənin qarşısında duran ən vacib məsələlərdən biri olacaq. Yer kürəsi əhalisinin yarısından çoxu hal-hazırda şəhərlərdə yaşayır. 2030-cu ilədək hər on nəfərdən altısı şəhər sakini olacaq, 2050-ci ilədək isə bu nisbət artaraq hər on nəfərdən yeddisini təşkil edəcək. Bir çox hallarda, xüsusilə də inkişaf edən ölkələrdə urbanizasiyanın sürəti bu dövlətlərin hökumətləri tərəfindən zəruri infrastrukturun yaradılması imkanlarını qabaqlayır. Plandankənar urbanizasiya hazırkı humanitar böhranı kəskinləşdirə və bütün şəhər sakinlərinin sağlamlıq təhlükəsizliyinin təminatı sahəsində öz mənfi nəticələrini göstərə bilər.

Yoxsul şəhər sakinləri bir sıra xəstəliklərdən və sağlamlıqla bağlı digər problemlərdən çox əziyyət çəkirlər

Sağlamlığın vəziyyəti barədə məlumatlar bir qayda olaraq bütün şəhər sakinləri üçün orta göstəricilər almaq məqsədi ilə cəmləşdirilir və bununla da varlılar və kasıblar arasındakı fərq silinir. Bu da yoxsul şəhər sakinlərinin sanitar-gigiyenik yaşayış şəraitini gizlədir. Bir milyardan çox insan (şəhər əhalisinin üçdə biri) şəhər xarabalıqlarında yaşayır. Dünya Bankının qiymətləndirmələrinə əsasən 2035-ci ilədək şəhərlər əsas yoxsulluq məskəninə çevriləcək. Yoxsul şəhər sakinlərinin sağlamlıqla bağlı problemləri zorakılıq, xroniki xəstəliklər, vərəm və AİDS kimi bir sıra infeksiyon xəstəliklərin yaranma riskini əhatə edir.

Şəhər şəraitində sağlamlıq məsələlərinin xeyrinə olan əsas amillər səhiyyə sektoru çərçivəsindən kənara çıxır

Urbanizasiyanı xüsusiyyətlərinə görə tamamilə müsbət, və yaxud tamamilə mənfi məhfum kimi qiymətləndirmək olmaz. Səhiyyənin statusuna və digər nəticələrə güclü təsir göstərən əsas amillər, yəni sosial determinantlar şəhərlərdə cəmləşib. Bunlara fiziki infrastruktur, səhiyyə və sosial xidmətlərin əlçatanlığı, yerli idarəetmə, gəlirin bölüşdürmə xüsusiyyətləri və təhsil sahəsində imkanlar aiddir. Bu əsas sosial determinantlar AİDS və vərəm kimi infeksiyon xəstəliklərin, xroniki xəstəliklərin (ürək-damar xəsrəlikləri və şəkərli diabet), psixi pozğunluqların, habelə yol-nəqliyyat hadisələri və zorakılıq zamanı ölüm hallarının yaranmasına səbəb olur.

Şəhərlərdə sağlamlıqla bağlı problemlərin yaranmasının ilkin səbəblərinin aradan qaldırılması üçün tədbirlər və qərarlar mövcuddur

Şəhərsalma qurumları fəal hərəkət tələb edən nəqliyyat vasitələrinə vəsait ayırmaqla, fiziki aktivliyin təmin edilməsi məqsədilə meydançalar planlaşdırılmaqla, tütündən istifadəyə nəzarət edən qanunvericilik tətbiq etməklə və təhlükəsiz qida məhsulları ilə sağlam həyat tərzinin geniş yayılmasına və təhlükəsizliyin yüksəlməsinə kömək edə bilər. Şəhərlərdə yaşayış rayonlarının şəraitində, su və kanalizasiya sistemlərində şəraitin yaxşılaşdırılması insan səhhətinə təsir edən risk faktorlarının azaldılması işində öz töhfəsini verəcəkdir. Bütün şəhər sakinləri yaşından asılı olmayaraq “hər kəs üçün bərabər imkanlar” yaradan əlçatan və faydalı olan şəhərsalmadan qazanacaq. Bu tədbirlər böyük vəsait yox, daha çox bərabər imkanları üstün tutmaqla resursların təkrar bölüşdürülməsi öhdəliklərinin qəbul edilməsini tələb edir ki, bu da effektivliyin artırılmasına xidmət edəcəkdir.

Cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin şəhərlərin sağlamlaşdırılması ideyası ətrafında birləşməsi

Bütün vətəndaşların sağlam yaşamaq hüququ var. Fiziki şəxslər, vətəndaş cəmiyyəti və hökumətlərin bu hüququn qorunmasında rolu və məsuliyyəti var. İndiki və gələcək nəsillər şəhər əhalisinin sağlamlıq hüququnun qorunması məqsədilə bələdiyyələrin, vətəndaş cəmiyyətinin və ayrı-ayrı şəxslərin birləşməsini təşviq etmək lazımdır. Siyasətin işlənilməsində fəal iştirakı etməsi üçün cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrini birləşdirməklə sağlamlığın qorunması sahəsində daha davamlı nəticələr əldə etmək mümkündür.

Urbanizasiyanın artımı bütün dünyada davam edir

Urbanizasiyanın sürəti son onilliklərdə əhalisinin sayı bir milyondan səkkiz milyonadək artan şəhərin nümunəsində aydın görünür. London bu həddə 130 ilə çatıb, analoji əhali artımı Bankonqda 45, Seulda isə 25 ilə baş verib.

Təkcə 1995-ci ildən 2005-ci ilədək inkişaf edən ölkələrdə şəhər əhalisinin sayı həftə ərzində orta hesabla 1,2 milyon nəfər və yaxud gündə təxminən 165 000 nəfər artıb.

Daha çox artım əhalisinin sayı bir milyondan on milyonadək olan şəhərlərdə müşahidə edilib ki, bu da təkcə meqapolislərin problemi deyil.

Urbanizasiyanın sürəti şəhərdə yaşayış şəraitinin sağlamlıq üçün əlverişli, faydalı və təhlükəsiz olması üçün hökumətlərin, xüsusilə də gəlir səviyyəsi aşağı olan ölkələrdə lazımı infrastruktur yaratmaq imkanlarını qabaqladı.

Bütün şəhərlərdə sağlamlığın qorunması sahəsində qeyri-bərabərliyin artması

Bütün şəhərlərdə sağlamlığın qorunması sahəsində qeyri-bərabərliyin mövcudluğu və onun həddi xüsusi maraq doğurur.

Gəlir səviyyəsi yüksək olan, eləcə də gəlir səviyyəsi orta və aşağı olan ölkələrin şəhərlərində yaşayan şəhər sakinlərinin orta ömür davamlılığını təyin edən göstəricilərdə də xeyli fərqlər mövcuddur.

47 ölkədə uşaqların sağlamlığının qorunmasına dair keçirilən tədbirlərin nəticələrindən alınan faktiki məlumatlar şəhərlər və kənd yerləri arasında sosial-iqtisadi cəhətdən qeyri-bərabərliyin daha yüksək olduğunu göstərir.

Şəhərdə yaşayış şəraiti sağlamlıq determinantıdır

Sağlamlığın qorunmasına dair tədbirlərin nəticələri ekoloji, sosial, fiziki infrastrukturun şərtləri və bir sıra amillərlə müəyyən olunur ki, bunlara da müsbət təsir göstərmək mümkündür.

Bu determinantlara aiddir: sudan istifadə və kanalizasiya, havanın keyfiyyəti, həyat və əmək şəraiti, xidmətlərdən və resurslardan istifadə.

Plandan kənar urbanizasiya, xüsusilə də inkişaf edən ölkələrdə şəhər xarabalıqlarının və barak tipli qəsəbələrin daim artması ilə müşayiət olunur.

Hər üçüncü şəhər sakini şəhər xarabalıqlarında yaşayır. Bu rəqəm bütün dünyada 1 milyard təşkil edir.

Yer kürəsinin şəhərlərində yaşayan sakinlərin sayı artdıqca, sağlamlığın qorunması tədbirlərinin nəticələrini müəyyən edən şərtlər və amillər də həllini tələb edən ən mühüm problemlərə çevrilir.

Şəhərdə yaşamaq şəraitini müəyyənləşdirən faktorların və şərtlərin çoxluğu urbanizasiyanı daha güclü qüvvəyə çevirir ki, bunun özü də 21-ci əsrdə ictimai sağlamlığın əsas determinantına çevrilir.

Bu gün bu mühüm problemlərin həllinin mümkün olmaması səhiyyənin xərclərini daha da artırır və şəhərlərdəki yoxsul əhəlinin sağlamlığının qorunması ilə bağlı potensial problemlər yarada bilər.

Şəhərlərdə ətraf mühitin gigiyenası

İnkişaf edən regionlarda şəhər sakinlərinin təxminən 32%-nin yaxşılaşdırılmış sanitariya vasitələri yoxdur. Qiymətləndirməyə görə dünyada baş verən bütün ölüm hallarının 3%-i, o cümlədən diareya xəstəliyindən baş verən bir çox ölüm halları yaxşılaşdırılmış içməli su mənbələrinin, sanitariya və lazımi gigiyena vasitələrinin olmamasından baş verir.

Şəhər ərazilərində su kəməmindən gələn içməli su ehtiyatlarının etibarlı olmaması suyun ev şəraitində saxlanılmasına gətirib çıxarır ki, bu da çirklənmə (diareya xəstəlikləri) və xəstəlik daşıyıcılarının çoxalması (dengə və malyariya) riskini yaradır, lakin suyun təmizlənməsi və ev şəraitində təhlükəsiz saxlanması belə riskləri azalda bilər.

İnkişaf edən ölkələrin 25%-dək şəhər əhalisi və daha az inkişaf etmiş ölkələrin 70%-dək əhalisi mənzillərin qızdırılması və yemək hazırlanması üçün yanacaqın bərk növlərindən istifadə edir ki, bu da otaq daxilində havanı çirkləndirməklə, xüsusilə də uşaqlarda respirator xəstəliklərin yaranma riskini artırır və atmosferin çirklənməsini daha da kəskinləşdirir. Bütün dünyada 2 milyonadək illik ölüm halı otaqlarda havanın çirklənməsi ilə bağlıdır. Daha yaxşı qızdırıcılara və alternativ yanacaq növlərinə (günəş eneji və s.) keçid səhiyyənin bu ciddi problemin həllinə və bəzi hallarda istixana qazlarının tullantılaşdırılmasının azalmasına kömək edə bilər.

Qeyri-qənaətbəxş şəhər mənzil strukturları, suyun ev şəraitində saxlanması və tullantılardan təkrar istifadə praktikası dengə və malyariya kimi transmissiv xəstəliklərin yayılmasına kömək edən amillərdəndir. Mənzil tikintisinin daha yaxşı planlaşdırılması bu problemlərin həllinə və enerji qənaətinə kömək edə bilər. Toksik maddələrdən və təhlükəli biopreparatlardan ibarət tibbi-sanitariya tullantılarının təkrar istifadəsi, eləcə də digər istehsalat və kommersiya tullantılarının təkrar istifadəsi, tullantıların utilizasiyası ilə məşğul olan lazımi müəssisələri olmayan şəhər rayonlarında sağlamlıq üçün risk yarada bilər.

İnkişaf etmiş ölkələrin şəhərləri iqlimin dəyişməsi nəticəsində sağlamlıq üçün yaranan təhlükələr qarşısında daha acizdirlər. Böyük şəhərlərin çoxunun sahilə yaxın yerləşməsi faktı onların əhalisini ekstremal hava şəraiti və dəniz səviyyəsinin qalxması halları qarşısında xüsusi ilə aciz qoyur. Güclü isti dövrləri də "isti günbəz" effekti əmələ gətirərək şəhərlər üçün risk yaradır, belə ki, sıx şəhər tikililərinin və çox sayda enerji mənbələrinin olması üzündən ətraf kənd yerləri ilə müqayisədə şəhərdə hərərət 5-11° daha yüksək olur.

Şəhər nəqliyyatı və sağlamlıq

İnkişaf edən ölkələrin bir çox şəhərlərində motorlu nəqliyyat vasitələrinin son onilliklərdə kəskin artımı şəhər əhalisinin, xüsusilə də zəif qrupların sağlamlığı üçün bir sıra problemlər yaradır. Dünyanın Avropa kimi inkişaf etmiş regionlarında nəqliyyat modelləri siqaretçəkmə və qidalanma kimi vacib sağlamlıq determinantları ilə birgə qəbul edilir.

Bütün dünyada yol-nəqliyyat qəzaları nəticəsində alınan xəsarətlər ölüm səbəbləri arasında əhəmiyyətinə görə 9-cu yerdə durur, yol-nəqliyyat qəzaları nəticəsində yaranan ölüm hallarının çoxusu isə orta və aşağı gəlirli ölkələrdə baş verir. Yol-nəqliyyat qəzaları nəticəsində ölənlərin yarısından çoxu piyadalar, velosiped sürənlər və ikitəkərli motorlu vasitələrdən istifadə edənlərdir.

Qiymətləndirmələrə görə bütün dünya şəhərlərində havanın çirklənməsi nəticəsində hər il 1,2 milyona yaxın insan dünyasını dəyişir ki, bu da əsasən ürək-damar və respirator xəstəliklərin nəticəsində baş verir. Şəhərlərdə havanın çirklənməsinin əhəmiyyətli faiz dərəcəsi motorlu nəqliyyat vasitələrinin payına düşür, halbuki sənaye müəssisələri, elektrik enerjisi istehsalı, daha az inkişaf etmiş ölkələrdə isə evlərdə yanacaqın yandırılması bu cür çirklənməyə güclü təsir edir. Dünya miqyasında nəqliyyat vasitələrindən işlənmiş qazın çıxması da iqlimin dəyişməsində öz mənfi təsirini göstərir.

Bir çox inkişaf edən şəhərlərdə nəqliyyat vasitələrinin həddən çox olması köhnə və havanı çirkləndirən nəqliyyat vasitələrinin (məsələn, köhnə dizel modellərinin) geniş yayılması, infrastrukturun zəif olması, piyada/velosipedçi və yol-nəqliyyat vasitələrinin qarışıq axını yol qəzaları zamanı xəsarət almaqla və havanın çirklənməsi ilə bağlı riskləri artırır.

Yaxşı planlaşdırılmamış şəhər nəqliyyatı piyadaların, velosipedçilərin və digər fiziki aktivliyi təmin edən formalarda hərəkətə maneələr yaratmaqla oturaq həyat tərzinə şərait yaradır. Bu həmçinin piylənmənin və onunla bağlı xəstəliklərin inkişafı riskinə də yol açır. Nəqliyyat vasitələrinin səs-küyü stresslə bağlı xəstəliklərin inkişaf riskini artırır.

Havanın çirklənməsi və təhlükəli küçələr bütün şəhər əhalisinin sağlamlığına təsir göstərir. Ən yüksək riskə məruz qalan əhali qrupları adətən uşaqlardan, yaşlı insanlardan və əlillərdən, eləcə də yoxsul insanlardan ibarətdir ki, onlar gündəlik həyatlarında çox vaxt piyada gəzirlər, velosipeddən və ictimai nəqliyyat vasitələrindən istifadə edirlər.

Kənd ərazilərinin hesabına şəhərlərin genişlənməsi bir çox hallarda piyadaların və velosipedçilərin nəqliyyat vasitələrinin hərəkətindən uzaq yaşayış və iş yerlərindən yerləşməsi deməkdir. Bu da öz növbəsində motorlu nəqliyyatdan asılı olan güclü qapalı dairə yaradır və riskləri çoxaldır. Şəhərlərin bu cür artması qeyri-səmərəli və çətin tənzimlənən elektrik, su və kanalizasiya infrastrukturunun genişlənməsinə kömək edir.

Qeyri-infeksiyon xəstəliklərin artan yükü

Bu gün xroniki xəstəliklərin 80%-ə qədər global yükü orta və aşağı gəlirli ölkələrdə cəmləşib ki, bu da uzunmüddətli tibbi xidmətlərdən faydalanma, onların qiyməti və keyfiyyətinə öz təsirini göstərir.

Piylənmə/artıq çəki və digər bununla bağlı hallar da səhiyyəyə sərf edilən xərclər və məhsuldarlığın itirilməsi baxımından ölkə üçün mühüm iqtisadi yüküdür.

Düzgün qidalanmamaq və fiziki aktivliyin olmaması bir sıra qeyri-infeksiyon xəstəliklərin, eləcə də piylənmə, hipertoniya, ürək-damar xəstəliklərinin, osteoporozun, ikinci tip diabetin və xərçəngin bəzi növlərinin inkişaf riskini artırır.

Şəhər şəraitində qidalanma və fiziki aktivlik

Şəhər mühiti fiziki aktivliyə və sağlam qidalanmaya şərait yaratmır.

Bir sıra şəhər amilləri olan əhalinin çoxluğu, nəqliyyatın intensiv hərəkəti, avtomobil nəqliyyatı vasitələrindən intensiv istifadə, havanın keyfiyyətinin yaxşı olmaması və ümumi istifadə üçün əyləncə, istirahət yerləri və idman binaları da daxil olmaqla təhlükəsiz yerlərin olmaması fiziki aktivliklə məşğul olmanı

mürəkkəbləşdirir.

Şəhərlərdə əksər hallarda, yüksək kalorili və tərkibində yağ, şəkər və duz bol olan qida məhsullarından istifadə yüksəkdir, həmçinin şəhərin gərgin həyat tərzinin tələblərinə cavab verən tez hazırlanan qidalara yüksək tələbat mövcuddur.

Səhiyyə problemlərinə dair ÜST-nin 2003-cü ildə keçirdiyi sonuncu Dünya tədqiqatında dünya ölkələrinin azı yarısı şəhərlərdə meyvə və tərəvəzin yetərinə qəbul edilməməsinin 70%-dən çox təşkil etdiyini qeyd etmişlər.

Şəhərlər ərazisində tütüncükmə və passiv tütüncükmə

Şəhərlərdə, xüsusilə də inkişaf edən ölkələrdə məqsədli marketinqin və tütün məmulatlarının daha da əlçatan olması səbəbindən tütünün istehlakı səviyyəsi yüksək ola bilər.

Hətta yayılma göstəricisi şəhərlərdə kənd yerlərinə nisbətən az olsa belə, şəhərlərdə tütüncükənlərin ümumi sayı daha çox ola bilər.

2003-cü ilin Ümumdünya sağlamlıq tədqiqatının məlumatlarına əsasən, Afrika istisna olmaqla, ÜSTnin bütün regionlarında şəhərlərdə tütündən istifadənin yayılmasının orta göstəriciləri 20% artmışdır.

Passiv tütüncükənin təhlükəsiz səviyyəsi mövcud deyildir. Restoranlarda, barlarda və pablarda tütün çəkənlər və çəkməyənlər üçün nəzərdə tutulmuş zonalar passiv tütüncükəmdən adekvat müdafiəni təmin etmir.

Şəhərlərdə zorakılıq

Zorakılıq hallarının tezliyi və intensivliyi iri şəhərlərdə və şəhərlər arasında mövcud olan iqtisadi və sosial bərabərsizliklə sıx əlaqəlidir və əksər hallarda qətl hadisələrinin sayı, gənclər tərəfindən törədilən zorakılıq halları, cinsi zorakılıq və uşaqlara qarşı zorakılıq göstəriciləri ilə xeyli fərqlənərək yaşayış yeri, təhsil, məşğulluq və səhiyyə xidmətləri xərclərinin qeyri-bərabər bölüşdürülməsi ilə üst-üstə düşür.

Əksər hallarda qruplaşma üzvləri olan gənc insanlar tərəfindən törədilən zorakılıq göstəriciləri şəhərlərdə daha yüksəkdir. Şəhərlərdə qeydə alınmış zorakılıq hallarının əksəriyyəti qrup şəklində baş verən cinayətlərin payına düşür.

Kənd ərazilərindən şəhərlərə miqrasiya, mövcud sosial durumun pozulması, demografik

dəyişikliklər və gəlirlərin bərabərsizliyi faktorları şəhərlərdə gənclər tərəfindən törədilən zorakılığın artmasına səbəb olur.

Psixi sağlamlıq

Şəhərlərin sürətli urbanizasiyası əhali sıxlığı, işsizlik, yoxsulluq, mədəni dislokasiya və izolyasiya, həmçinin yaşayış şəraitinin pisləşməsi kimi psixi sağlamlığa təhlükə törədən vəziyyətin yaranmasına gətirib çıxarır.

Urbanizasiya psixi pozuntuların artmasına və müalicədə mövcud olan boşluqların genişlənməsinə gətirib çıxara bilər. Psixi sağlamlıq pozuntularının müalicəsi ilə bağlı boşluqlar daha çox inkişaf etməkdə olan ölkələrin şəhər mərkəzlərində özünü biruzə

verir.

İnkişaf etmiş və eləcə də inkişaf edən ölkələrdə keçirilmiş tədqiqatlar göstərir ki, şəhər (xüsusilə də gəlir səviyyəsi aşağı olan) şəraitində yaşayan uşaqlar kənd yerlərində yaşayan uşaqlar ilə müqayisədə psixoloji və davranış problemlərinin yüksək inkişaf riskinə məruz qalır, həmçinin təhsil və əməkə bağlı daha aşağı perspektiv giymətləri əldə edirlər.

Bəzi tədqiqatların nəticələrinə əsasən səs-küyün və çirklənmənin səviyyəsi, yerli ətraf mühit (yerli məişət şəraiti, ərazinin reputasiyası və kriminal şəraiti nöqtəyi nəzərdən), sosial həmrəylik və ictimai sərmayə kimi ərazi amilləri psixi sağlamlığa təsir göstərir.

Psixi sağlamlığın mühafizəsi xidmətlərinin əlçatanlığını və görülən işlərin nəticələrini yaxşılaşdırmaq üçün psixi sağlamlığın mühafizəsi tədbirlərini səhiyyənin əsas, xüsusilə də ilkin tibbi-sanitariya xidmətlərinə daxil etmək vacibdir. Tibbi və sosial xidmətlər şəhər əhalisinin, o cümlədən çoxsaylı miqrantların psixi sağlamlığın mühafizəsi sahəsindəki xüsusi tələbatlarını nəzərə almalıdırlar.

Psixoaktiv maddələrin həddən artıq qəbulu

Urbanizasiya spirtli içkilər və narkotiklərlə əlaqəli problemləri daha da ağırlaşdırma bilər ki, bu da şəhər şəraitində spirtli içkilərin və qanunsuz narkotiklərin əlçatanlığı ilə bağlıdır.

Urbanizasiya spirtli içkilərin və narkotiklərin təsiri altında sağlamlığın pozulması səbəbindən qospitalizasiya göstəricilərinin

iki dəfə artması ilə bağlıdır.

Spirtli içkilərin qəbulundan çəkinmə səviyyəsi spirtli içkilərlə bağlı xəstəlik yükünün mühüm amillərindən biridir hansı ki, əksər hallarda daha yoxsul icmalarda müdafiə rolunu oynayır, lakin bir qayda olaraq şəhərlərdə spirtli içkilərin qəbulundan çəkinmə göstəriciləri kənd ərazilərinə nisbətən daha aşağıdır.

İnkişaf edən ölkələrin bir çox şəhərlərində rifahın yaxşılaşması ilə əlaqədar çox vaxt spirtli içkilər və narkotiklərin qəbulu səviyyəsinin və bununla bağlı əhalinin, əsasən də yoxsul təbəqənin sağlamlıq problemlərinin artması müşahidə olunur.

Vərəm

Əhalinin yüksək sıxlığı infeksiya, xüsusilə də hava-damcı yolu ilə ötürülən xəstəliklərin, məsələn, vərəmin əsas risk amillərindən biridir.

Bütün dünya şəhərlərində, xüsusilə də gəlir səviyyəsi aşağı olan ölkələrdə əhalinin sürətlə artımı şəhər xarabalıqlarının

artmasına gətirib çıxarır ki, burada insanlar pis şəraitdə yaşayır və yoxsulluq, sanitariya, gigiyena, yaşayış şəraiti, darısqallıqla əlaqəli bir sıra problemlərlə üzləşirlər.

Şəhərlərin əhali sıxlığı olan əraziləri əksər infeksiyon xəstəliklərin, xüsusilə də vərəmin ötürülməsinə şərait yaradır.

Vərəmlə xəstələnmə halları şəhərlərdə daha yüksəkdir. Şəhərlərdə vərəmə qarşı mübarizə aşağıdakı problemlərlə üzləşir: 1) müxtəlif növ tibbi xidmətləri təklif edənlərin çox sayda olması; 2) vərəm xidməti istifadəçilərinin (xarabalıq sakinləri, miqrantlar, narkomanlar, evsizlər) çox sayda olması; 3) əhalinin müxtəlif qruplarında eyni məsələlərin həllinə cavabdeh bələdiyyə, regional, milli idarə orqanlarının çox sayda olması.

Vərəmin keyfiyyətli müalicəsini təmin etmək üçün tək cə mövcud kliniki xidmətlər deyil, həmçinin pasientlərin dəstəklənməsini gücləndirən digər sosial xidmətlərlə də sıx əlaqələr zəruridir.

HIV/ AIDS

HIV epidemiyasının yayılması adətən şəhərlərdə daha yüksəkdir. Ailələrin sorğusu göstərir ki, şəhər ərazilərində xəstəliyin yayılması regionlarla müqayisədə 1,7 dəfə çoxdur.

Konsentrasiyalı epidemiyalar zamanı HIV-ə yoluxma üzrə yüksək risk qrupları xüsusi davranış formalarına görə hansılar ki, venadaxili narkotik istifadəçiləri, kişilərlə cinsi əlaqədə olan kişilər, kommersiya seks işçiləri və onların partnyorları potensial yoluxma imkanlarını artıraraq şəhərlərdə klasterlər yaradırlar.

HIV-ə yoluxmanın yüksək riskinə baxmayaraq adətən şəhər əraziləri səhiyyə xidmətlərinə daha geniş əlçatanlığı ilə fərqlənir. Əhalinin səhiyyə xidmətləri yaxınlığında yaşaması HIV-in profilaktikası və müalicəsini təmin edən şəhər səhiyyə xidmətlərinin potensial imkanlarının təkmilləşdirilməsini göstərir.

Urbanizasiya və ana-uşaq sağlamlığı

Şəhərlərin sürətli inkişafı nəticəsində şəhər qadınları üçün doğuş zamanı ixtisaslaşdırılmış yardıma və təcili tibbi xidmətə qeyri-bərabər əlçatanlıq daha aydın təzahür edir.

Xarabalıqlarda yaşayan qadınların əksər hallarda əsas səhiyyə xidmətlərinə müraciət etməyə imkanları olmur. Bu qadınlar və onların yenidoğulmuş körpələri hamiləlik və doğuş zamanı lazımi köməyi almadıqlarına görə çox acınacaqlı vəziyyətdə qalırlar.

İnkişaf edən ölkələrdə qeyrət əməliyyatı hallarının əksəriyyəti varlı və ən imkanlı şəhər qadınları üzərində aparılır, bu halda ki, daha kasıb şəhər qadınlarından heç birinin bu həyatı xilas edən əməliyyata imkanı yoxdur. Eyni hal doğuşa yardım mütəxəssisinin əlçatanlığı baxımından da müşahidə olunur. Yoxsul qadınların yalnız az qisminin doğuş zamanı həkimə, ixtisaslı tibb bacısına və ya mamaya müraciət etmək imkanı var.

İctimai səhiyyə sahəsində fəvqaladə hallar və şəhər şəraitində humanitar böhranlar

Təbii fəlakətlər (daşqınlar, ekstremal istilik ya soyuqlar, sürüşmələr və zəlzələlər), kimyəvi və radioloji təhlükələr, yanğınlar, yol-nəqliyyat gəzaları, eləcə də respirator, su ilə yoluxan və transmissiv xəstəliklərlə bağlı fəvqaladə halların yaranma riski əsasən şəhər ərazilərində olan əhalinin sıxlığı və yaşayış şəraiti nəticəsində artır.

Şəhər şəraitində münaqişələrin baş verdiyinə və təhlükəsizliyinin olmamasına görə, həmçinin kənd şəraitində yaranan böhranlarla bağlı əhalinin şəhərlərə miqrasiyası nəticəsində mühüm humanitar problemlər yaranır. Miqrasiya edən əksər insanlar şəhər ərazilərindən kənar sığınacaq axtarmağa çalışırlar ki, bu da xarabalıqların artmasına səbəb olur.

Yararsız su və sanitariya, sıx yaşayış şəraiti və tez alovlanan tikililər icmaların, xüsusən də şəhər yoxsullarının və digər risk qruplarının fəvqaladə hallar qarşısında zəif olmalarını artırır.

Şəhərlər xəstəliklərin milli və beynəlxalq səviyyədə sürətli yayılmasını təmin edən effektiv mexanizmdir, çünki onlar xəstəliklərin yayılması, eləcə də avtobus dayanacaqlarına və dəmiryolu vağzallarına, beynəlxalq hava və dəniz limanlarına çıxışı olan yoluxmuş şəxslərin mobilliyini təmin edən unikal mühitdir.

Fəlakətlər nəticəsində tibb müəssisələrinə zərər dəyir və ya onlar dağılır, yerli idarəetmə orqanları və icmalar isə buna hazır olmur və fəvqaladə hallara cavab tədbirlərini həyata keçirməyə kifayət qədər resursları olmur və nəticədə tibbi və ekstremal yardıma daha çox ehtiyacı olanlar yardımlardan kənar qalırlar.

Əsas tibbi, maddi-texniki və digər resursların cəmləşdiyi şəhər əraziləri fəvqaladə halların təsirinə məruz qaldığı zaman ölkənin digər rayonlarına göstərilən yardım məhdud olur.

PROBLEMLƏRİN HƏLLİ

Şəhərdə sağlam həyat şəraitinin yaradılmasına yönələn tədbirlər

Urbanizasiya belə templərlə davam edərsə, bəşəriyyət sosial, səhiyyə və ətraf mühitin mühafizəsi sahələrində indiyədək görünməmiş problemlərlə üzləşəcək. Urbanizasiya problemlərinə və bu baxımdan ictimai səhiyyəyə dair yeni yanaşmanın işlənilməsinə zərurət vardır. Aşağıda göstərilən beş sahə üzrə əsas tədbirlərin aparılması vacibdir:

- *Sağlam həyat tərzi və təhlükəsizliyə imkan yaradan şəhər planlaşdırılması*

Yerli özünüidarəetmə orqanları və vətəndaş cəmiyyəti tərəfindən fəal hərəkət tələb edən nəqliyyat vasitələrinə vəsait ayıraraq şəhərlərdə fiziki aktivliyi dəstəkləyən meydançaların salınmasını planlaşdırmaq; təzə qida məhsullarının mövcud və əlçatan olmasını təmin etməklə sağlam qidalanmanı dəstəkləmək; düzgün təbiəti qoruyan planlaşdırma, eləcə də nizamlama və nəzarət tədbirləri, o cümlədən spirtli içkilərin satış məntəqələrinin sayına nəzarət etməklə zorakılıq və cinayətkarlıq hallarının sayını azaltmaq.

- *Şəhərlərdə yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılması.*

Əhalinin sağlamlığının yaxşılaşdırılmasını və əsas xidmətlərə asan əlçatanlığını təmin edən park, qoruq, istirahət və əyləncə yerləri üçün ayrılan kommertiya və qeyri-kommertiya torpaq sahələrini məqsədli istifadə edən şəhərsalma prinsiplərinin tətbiq edilməsi. Mühüm problemlərdən biri də bütün vətəndaşların adekvat yaşayış şəraiti ilə təmin olunmasıdır. Yaşayış yerinin keyfiyyəti və kommunal xidmətlərə aid su təchizatı və kanalizasiyanın adekvat əlçatanlığı sağlamlığın mühüm göstəriciləridir.

- *İctimaiyyətin fəal iştirakı ilə şəhərin idarə edilməsi*

İctimaiyyətin fəal iştirakı ilə şəhərin idarə edilməsinin yerli mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması, yerli icmalar və yerli özünüidarəetmə orqanlarının əməkdaşlığı ilə daha sağlam və təhlükəsiz şəhərlərin salınmasına şərait yaradılacaq.

- *Hamı üçün bərabər imkanlar yaradan şəhərlər bütün yaş qruplarından olan insanlar üçün rahatdır*

İmkanları məhdud olan insanlar əhalinin azı 10%-ni təşkil edir ki, bu da bərabər imkanların olmaması nəticəsində onların təhsil alma, məşğulluq və ictimai həyata əlçatanlığını məhdudlaşdırır. Ümumiyyətlə dünya əhalisinin sürətli qocalma prosesi gedir, yaşlı insanların sayı artır ki, bunların da əksəriyyəti çətinliklə yeriyir, pis eşidir və görür. Rahat ictimai nəqliyyat, səkilərdən enmək üçün xüsusi yerlər, təhlükəsiz sənişin keçidləri (məsələn, nahamar yer örtüyü, xüsusi siqnallar ilə tənzimlənən yol kəsişmələri) təhlükəsizliyi artırır və imkanları məhdud olan və yaşlı insanların şəhər şəraitində yaşamaq səviyyəsini yüksəldə bilər.

- *Fövqəladə hallar və fəlakətlər zamanı şəhər rayonlarının həyatdayanıqlığının təmin olunması*

İcmaların müxtəlif növ təhlükələrdən qorunmaq qabiliyyətinin yaxşılaşdırılması və fəvqəladə hallara qarşı icmalar tərəfindən idarə olunan cavab tədbirlərinin hazırlanması və planlaşdırılmasına səhiyyə sektorunun cəlb edilməsi risklərin azaldılması və fəvqəladə hallara qarşı daha səmərəli cavab tədbirlərinin təmin edilməsinə səbəb olur. Yaşayış yerlərinin və infrastrukturun təbii və texnoloji fəlakətlər riski olan ərazilərdən kənarında yerləşdirilməsi, daha təhlükəsiz və fəvqəladə hallara hazır olan tibb müəssisələri daha təhlükəsiz icmaların təmin edilməsinə zəmin yaradır. Fəvqəladə hallar, təbii fəlakətlər və digər böhranlar zamanı əlillik və ölüm hallarının azaldılması məqsədilə fəvqəladə hallar zamanı təhlükəsiz və etibarlı tibbi xidmətləri, su və qida məhsullarını, humanitar yaşayış ərazilərində müdafiə və sığınacağı təmin edən bütün riskləri idarə edən səhiyyə sistemləri yaradılmalıdır.

